

КАРАКТЕР РАТА У НОВИЈОЈ ИСТОРИЈИ

I

Овде је реч о стратeгиском карактеру рата, о основном стратeгиском проблему из чијег се решења изводе све остале стратeгиске радње.

По Клаузевицу рат је акт силе која има за циљ да се противник потчини сопственој вољи; сила (ради се само о физичкој сили, јер Клаузевиц не познаје моралне силе ван појма држава и закона) изазива силу, једна тежи да надјача другу и тако се у међусобном такмичењу одлази у крајност; силу прате само незнатна ограничења која она сама себи поставља у виду међународних правних обичаја (међународних конвенција у тој материји тада још није било) који не мењају њену суштину; примена силе у теорији рата не познаје границе; принцип умерености се не може увести у филозофију рата; у апстрактној области чистог појма нигде се не застаје до у крајност. То је Клаузевицев *апсолутни рат*.

Али, апсолутни рат је у Клаузевица само регулативна идеја, која се никад не остварује, која само објашњава и обједињује у целину многе појаве рата; то је идеал, недостижан за несавршена људска бића, или логична досетка која не може да покрене човечју вољу на крајњи напор. Клаузевиц признаје: да би се рат у том апсолутном облику могао појавити само када би био сасвим осамљен акт, без везе са ранијим и каснијим државним животом; да у пракси рат није апсолутан; да противници нису голи појмови, већ индивидуалне државе и владе; да је рат израз њихових циљева, њихове политике; да би ратови могли да буду савршени, апсолутни, чист израз силе, само када не би били средство политике, што није могућно. Политичка сврха рата је — каже Клаузевиц — мерило које одређује (стратeгиски) циљ рата и снаге које треба ангажовати да би се он постигао: уколико је затегнутост већа, утолико се рат приближава своме апсолутном, апстрактном облику.¹⁾

Али не можемо одобрити методу, толико честу у идеалиста, да се појаве посматрају посебно у теорији, а посебно у пракси. То нужно доводи до паралелних резултата који се не дају помирити. Не можемо, дакле, прихватити ни Клаузевицев апсолутни рат као резултат

¹⁾ *Клаузевиц*, О рату, Београд, 1951, стр. 41—55, 497—500.

чисте теорије или апстрактног непријатељства који се нигде не конкретизује. Али морамо признати да се противници у рату доиста међусобно потстичу на што већу и безобзирнију употребу силе. Та се тенденција надметања у правцу што веће интензификације рата мора прихватити као једна од његових основних компонената. Њено негирање је исто толико апсурдно, колико и апсолутизовање. Још је већа бесмислица замерити Клаузевицу што је принцип растуће силе увео у теорију рата и тако га, тобоже, учинио крвавијим и свирепијим — што се, зачудо, чини и данас.²⁾

Не треба да нас буни што је Клаузевиц на два места идентификовао апсолутни рат са Наполеоновим ратовима.³⁾ Они су га сигурно навели на ту мисао, али се већ из наслова одељка јасно види да у њега апсолутни рат није стварни рат. Клаузевицево дело није било завршено, па се у њему наилази и на контрадикције.

Стратегија је средство политике, схваћене као синтеза целокупне државне активности, па треба видети како ова утиче на стратегиски карактер рата. Жомини је то покушао. Он је нашао да има ратова за остварење историских права, за искоришћење прилика (туђе слабости), ратова са или без савезника, интервенционистичких и освајачких ратова, ратова из убеђења (због доктрина, дакле идеолошких), националних⁴⁾, грађанских и верских ратова и, најзад, двостраних ратова (на два или више фронтава⁵⁾). Ова класификација ратова је, очигледно, врло натегнута. Не види се никаква разлика, на пример, између интервенционистичких и освајачких ратова, или између идеолошких, грађанских и верских. Због тога није могао успети ни Жоминијев покушај да се за сваки од ових ратова формулишу одговарајуће стратегиске карактеристике. Оне су у њега толико опште, да се могу прихватити или одбацити за било који од његових ратова. Жоминијев савременик, Клаузевиц, није трагао за пореклом ратова, нити се изјашњавао о њиховој оправданости; сматрао их је просто природним средством државне политике.

Тек марксизам-лењинизам доводи политички и стратегиски карактер рата у правилну теориску везу, признајући освајачке и ослободилачке ратове, другим речима реакционарне и прогресивне, односно неправедне и праведне — без обзира на узроке или непосредне поводе. У историји стварно нема других ратова. Било је, додуше, освајачких ратова који су правдани идеолошким или другим разлозима, али им је историски материјализам открио праву природу. То су две основне политичке карактеристике ратова који се по конкретним формама могу бесконачно разликовати.

На први поглед је јасно да се толико антагонистички политички мотиви те две врсте ратова треба да одражавају и на њихову стра-

²⁾ Liddell Hart, *The Revolution in Warfare*, Лондон, 1946, стр. 42—55.

³⁾ У одељку *Апсолутни и стварни рат*, стр. 499 и 500.

⁴⁾ Жомини је те ратове посматрао једнострано — само као борбу прстив народа који је устао на оружје за одбрану своје земље.

⁵⁾ *Жомини*, Преглед ратне вештине, Београд, 1952, стр. 41—61.

тегију. Али је још Лењин утврдио да ослободилачки ратови нису нужно одбранбени и да иницијатива непријатељстава није увек код оних који воде освајачке ратове.⁶⁾ Извесно је само да је ова општа политичка карактеристика ратова једна од компонената њихове стратегије, поред других политичких и географских. Ослободилачки ратови поттичу на веће напоре, већи елан и веће жртве, а тиме утичу и на начин дејства. Али је утицај ове компоненте релативан као и сваке друге. Некад, када је рат изразито поробљивачки, ова компонента може преовладати, као у Трећем пунском рату, у Шпанији у доба Наполеона или НОР-у Југославије, а некад се једва осећа. Мора се увек узимати у обзир, али се из историје не могу извући одређеније норме које би се могле механички примењивати. Врло често су и политичке разлике између прогресивних и реакционарних ратова толико скривене да се једва виде. Понекад се први неприметно претварају у друге.

Борци најчешће нису ни знали праве узроке ратова. Отуда се и у неправедним ратовима наилази на снажне психичке моменте који су типични за праведне ратове. Не можемо, на пример, порицати Арабљанима верски фанатизам у њихово велико освајачко доба, па га морамо прихватити као стратeгиски чинилац њихових муњевитих похода и успеха. У верским ратовима 16 и 17 века су многи учесници на обема странама били сигурни да чине богоугодно дело. Тако су фикције постајале стварност. У последњем рату широке масе Немаца биле су уверене да Немачка има права на већи географски простор и да може немилосрдно да уништава све оно што јој се испречило на томе путу, иако је супротна страна искористила политичке и моралне последице немачке агресије. Сувише би се упроштио свет, преценила свест и потценила данашња пропагандна средства када би се претпоставило да ће убудуће бити сасвим друкчије, да ће борци на једној и другој страни увек тачно знати ко води праведан, а ко неправедан рат и да ће из тог сазнања извући емотивне и рационалне закључке.

Никако се не би могло тврдити да су ослободилачки ратови увек и у сваком случају интензивнији од оних других. Немачка је, на пример, за Други светски рат учинила много веће напоре него 1870 године, када је могла наводити много аргумената у корист оправданости своје политике према Француској.⁷⁾ Бесумње, у међувремену од пола века знатно су порасле производне снаге, а постало је и могућно да их држава захвати и стави под своју контролу. Али је јасно, да је Немачка 1870 одмерила своје снаге према отпору који је очекивала. Отпор нападнутог, потенцијалан и стваран, одређује и степен напрезања нападача. То је, такође, један од закона рата који се дијалектички сукобљава са законом о растућем напору. Клаузевиц га додирује тврдећи, не без разлога, да рат настаје управо одбраном, а не нападом.⁸⁾ Сетимо се Хитлерових бескрвних агресија! Има, дакле,

⁶⁾ Лењин, Дела, XXII, стр. 510—511 (руско издање из 1935).

⁷⁾ Лењин, Дела, XVIII, стр. 200.

⁸⁾ Клаузевиц, *ibid.*, стр. 317.

доста привидне логике у софизму нападача који за ратнохушкачку политику оптужује оне своје жртве које су спремне да се бране. Бугарска се у Првом светском рату такође напрегла знатно више него две године раније у Првом балканском рату, када је против Турака водила доиста ослободилачки рат. На веће напоре морало ју је навести дуго трајање рата. Да узмемо и два противника у најсавременијем, Корејском рату: мада у њему има елемената грађанског рата који нагињу Северу, акција севернокорејске владе, као инструмента туђе политике, није могла бити прогресивна; није била прогресивна ни интервенција Кине, иако је тек изашла из Револуције⁹⁾; ипак нам изгледа да се северна половина Кореје више напрегла од јужне. Објашњење ће се наћи у разним облицима стране интервенције.

II

Политика, схваћена поново као синтеза државне и друштвене активности, утиче на стратeгиски карактер рата свима својим компонентама које се најчешће могу одмерити само у конкретним случајевима. У теорији се политички циљ рата истиче у први ред.

Политички циљ рата може се у историји бескрајно нијансирати, од безначајних концесија које се изнуђују од противника силом или претњом силе, до његовог потпуног политичког, економског или биолошког уништења. Тако је Клаузевиц на једној страни видео ратове којима је био циљ обарање (*niederwerfen*) непријатеља, да би се затим могло од њега захтевати све што се хоће, а на другој ратове ограничених циљева да му се, на пример, преотме неки гранични град или покрајина. Али Клаузевиц није из ових политичких поставки извео логичне стратeгиске консеквенције. Он је сматрао да је уништење непријатељских снага главни циљ ратног дејства, а бој и битка једино средство стратeгије. Клаузевиц је касно уочио двоструки вид рата, па га је смрт изненадила пре но што је успео да своје недовршено дело још једном преради и са тога гледишта.¹⁰⁾

Идеју о двоструком политичком виду рата развио је Х. Делбрик у теорију двеју стратегија: *стратeгије обарања* (*Niederwerfungsstrategie*) и *стратeгије изнуравања или исцрпљења* (*Ermattungsstrategie*). Прва тражи тактичке сударе у које улаже све материјалне и психичке снаге да се противник победи и покори; у крајњем случају заузима сву његову земљу. Предуслов такве стратeгије обарања је одговарајућа надмоћност. Али, када ње нема довољно за решавајуће сударе, дакле, када нема изгледа да ће се противник оборити великим крвавим биткама, онда их не треба ни тражити, већ га изнуравати и дробити, без сопствене велике штете, док не буде вољан да прихвати услове који ће најчешће бити умерени. То је стратeгија изнуравања. Њена оператика и тактика настојаће да уместо великих битака заузму неко

⁹⁾ Е. Кардељ, у експозеу пред Народном скупштином, „Борба“, од 30 децембра 1950.

¹⁰⁾ Клаузевиц, *ibid.*, стр. 35—37, 497.

упориште, неку покрајину, да почесно потуку неки део противникове оружане снаге. Али оне неће уступнути ни од великих битака ако се претходно створе услови за повољан исход. Стратегија изнуравања у Делбриковој концепцији није бескрвна, чисто маневарска стратегија као у 18 веку. И код ње се решавајућа битка налази у идејној позадини куда води логика свих поступака. Али, док стратегија обарања иде право ка њој, стратегија изнуравања се креће, према Делбриковом изразу, између два пола, између маневра и битке. Стратегија изнуравања није ни у ком случају нека другостепена стратегија, прибежиште слабијих војсковођа којима недостаје талент и карактер за велике одлуке. И стратегија изнуравања тражи велике подвиге. Она је субјективно чак и тежа због свог двополног карактера.¹¹⁾

Идеју о двама стратегијама могао је Делбрик позајмити од Клаузевица, али он их је конкретно нашао у историји. Велики мајстори прве су: Александар, Цезар, Наполеон, а друге: Перикле, Велизар, Валенштајн, Густав Адолф, Фридрих Велики. Али упркос сјајној историској документацији, немачки Генералштаб, тај највећи војни ауторитет у доба после 1866 и 1870, енергично је одбацио Делбрикове резултате, тврдећи да постоји само једна правилна стратегија — стратегија обарања, и да је и Фридрих један од њених генијалних претставника и непосредан Наполеонов претходник. У томе ставу било је, зацело, и професионалне сујете „генералштеблера“, који нису дали да их „дивил“ учи стратегији, а и национално-романтичних момената око Фридрихове личности, да му се, тобоже, не би очерупао ловоров венац његове славе. Али је немачки Генералштаб бранио стварно оно у што је веровао; сав његов рад био је управо заснован на претпоставци једне стратегије.¹²⁾ Нећемо се даље задржавати на литерарном рату, који се око тог питања водио у немачкој.¹³⁾ Довољно је рећи да је та двадесетогодишња оштра полемика имала искључиво историски карактер. Није се радило о томе да се мењају актуелна стратегиска гледишта, јер је и сам Делбрик признавао да је са 19 веком наступила епоха стратегије обарања. Да ли је стварно било тако?

За Наполеонове ратове нема сумње. Видели смо да су толико завели Клаузевица да их је једног тренутка идентификовао са апсолутним ратом. Али Кримски рат је био типичан рат изнуравања. Није се радило да се противник обори, већ да се принуди на прилично умерене услове. Схваћен шире, стратегиски а не оперативно, ни рат 1859

¹¹⁾ Делбрикова гледишта о двама стратегијама расута су по његовим многобројним списима. Овде су сажето дате само главне идеје. О томе он највише говори у делу *Geschichte der Kriegskunst*, IV, *Neuzeit*, стр. 333—363. 426—444, 514—521, и у расправи *Die Strategie des Perikles erläutert durch die Strategie Friedrich des Grossen*, *Preussische Jahrbücher*, 1899.

¹²⁾ Аргументе Делбрикових противника најбоље изражавају: *Th. Bernhardi*, *Friedrich d. Grosse als Feldherr*, 1881; *Boguslawski*, *Die Strategie in verschiedener Beleuchtung*, *National Zeitung*, бр. 169 и 175, 1892; *Grosser Generalstab*, *Friedrich des Grossen Anschauungen vom Kriege*, *Kriegsgeschichtliche Einzelschriften*, свеска 27, 1899.

¹³⁾ За детаље види: *Ерл*, *Творци модерне стратегије*, издање „Војног дела“, стр. 292—294.

у Италији за Аустрију и Француску није био рат обарања; оне се ту заправо туку левом руком за једну далеку покрајину. То је било дручије за Пијемонт који је у игри имао много веће интересе. Али теорија није то узимала у обзир. Наполеонова стратегија, потврђена Молткеовим ратовима 1866 и 1870, сматрала се једином правом, истинитом и... вечитом. Њени су главни теориски гаранци били Жомини и Клаузевиц, први својом крутом научном зградом, а други својом дефиницијом да су бој и битка једина средства стратегије. Није се приметило како развој производних снага ствара нове квалитете.

Стратегију обарања не треба изједначавати са стратегијом уништавања (*Vernichtungsstrategie*), што се код нас често чини. Додуше, обе траже решавајуће битке, али друга такве, у којима се непријатељ посве уништава у обручу. Историја их јасно разликује. Упоредимо само Ханибала и Александра. Стратегија уништавања је, дакле, само заострена стратегија обарања. Шлифен ју је извукао из пепела Канске битке и удахнуо јој нов живот.¹⁴) Он је вероватно био инспирисан Молткеовим подвигом код Седана за кога је то била само случајност. Згодна је поновити на овом месту да је овде реч о стратегији, дакле, о организацији и употреби оружане силе, а не о политици која води рат и другим средствима — дипломатским, финансиским, пропагандним, индустријским и другим која се са стратегијом сливају у јединствену акцију.

Не би вредело говорити о карактеру рата када то питање не би имало толико утицаја на ратне припреме и на почетне операције. Тако су се за Први светски рат готово све европске велике силе спремиле да једна другу потуку једним ударцем. Шлифенов план је био најрадикалнији, али не једини те врсте. Сви су рачунали да ће до зиме бити све готово. На дужи рат нико није ни мислио. То је била Наполеонова стратегија заострена Шлифеновим идејама о уништењу, али оно што је Наполеону и Молткеу успевало са војскама од стотине хиљада на ограниченом простору, није више било могућно са милионским армијама развијеним на читавом стратегиском фронту, а у чијој су позадини биле сасвим друге националне и производне снаге. Фалкенхајн је први који је из тога сазнања извукао закључак. Његова офанзива 1915 на Источном фронту, која је имала за циљ „да се постигне задовољавајуће решење по наше (Централних сила) сврхе“, и напад на Верден 1916 у виду „црпке“, која је требало да усисава француску крв, очигледно спадају у стратегију изнуравања.¹⁵) Касније, када су се немачке шансе нешто повећале, Лудендорф је поново повео стратегију обарања која се у пролеће 1918 претворила у хазардну игру у којој се доиста играло *va banque*. Сличне стратегиске концепције били су и Антантини бесомучни и излишни налети у Шампањи и у Арtoa 1915 и Нивелова офанзива у пролеће 1917, док је напад на

¹⁴) Његови чланци, говори итд., објављени су 1913, под називом *Cannae*. „Војно дело“ их је сада издало у преводу под називом *Kana*.

¹⁵) *E. Falkenhayn, Die oberste Heeresleitung in ihren wichtigste Entschliessungen 1914—16*, Берлин, 1919.

Соми 1916, по Жофровој концепцији, имао за циљ да изнури (*rechercher l'usure*) немачку војску. Још јачи печат изнуравања носе Петенове ограничене офанзиве предузете 1917 код Вердена и Малмезона.

Сасвим би било необично саветовати завојевачу да крене у агресију стратегијом изнуравања. То није чинио ни Делбрик. И њега је био занео хура-патриотизам августовских дана 1914. И он је веровао у „свеж и весело“ рат, као многи други у његовој домовини. Али теоретичару стратегије изнуравања, Делбриковом оштром критичном оку, није могло дуго избећи из вида да се тај рат нити добија нити губи великим спектакуларним биткама. А када је увидео да је немачка оружана сила недовољна да се Антанта принуди на диктирани мир, било је мудро што је указивао на то, да стратегија има и друга средства, а не само отсудне офанзивне битке, и да у сарадњи са (умереном) политиком, чије је средство, може довести рат до успешног исхода упркос надмоћности непријатеља, тј. да може постићи управо оно што је у Седмогодишњем рату постигао Фридрих Велики.¹⁶⁾ Али, било би једнострано посматрати стратегију изнуравања само као дефанзивно средство за одуговлачење рата, да би се постигли прихватљиви услови мира. Такав карактер она није имала ни раније. Сетимо се поново Кримског рата и енглеске новије историје. А у међувремену је материјална база великих сила толико порасла, да се није могла уништити једним ударцем. Могла се само исцрпсти у дуготрајном крвавом рвању. То није искључивало велике битке, највеће које је свет дотле видео, ни велике победе, али које ипак нису могле бити одлучујуће све дотле, док су противничке резерве могле поново да успоставе стратегијску равнотежу. Равнотежа је била толико упорна, да се свуда и за дуже време развио сложени *рововски рат*. Непријатељ се тукао на парче. Такав је био карактер Првог светског рата у најширим оквирима. У нижим сферама је било места и за стратегију обарања. Пунтик је 1914 поступио правилно кад се на Јадру и Колубари свом снагом бацио на аустријске инвазионе армије. Ни Фалкенхајн није погрешно када је оборио Србију, али у вишим (европским) стратегијским размјерама операције 1915 на Балкану биле су само један потез стратегије изнуравања. Иста стратегија у исто време не може имати исти значај за исту државу. Не може се, дакле, рећи да свака од ових стратегија има своју искључиву епоху, како је мислио Делбрик, или свој рат, своје ратиште, своје субјекте, своје непријатеље. Обе се равноправно преплићу у времену и простору.

Дотада се нису повећале само производне снаге, него и њихов релативни удео у непосредној служби рата. То је наступило толико нагло у односу на претходне ратове да се Први светски рат почео називати *материјалним ратом* и сматрати преломном појавом, новим

¹⁶⁾ За Делбрикове ратне чланке види: *Krieg und Politik*, Берлин, 1918—1919. Он је у својим радовима: *Ludendorff*, *Tirpitz*, *Falkenhayn* (Берлин, 1920) и *Ludendorffs Selbstporträt* (Берлин, 1922), врло оштро напао Лудендорфову стратегију, нарочито његову пролећну офанзиву у Француској 1918, где је за петнаест месеца доиста слушао офанзивну снагу немачке војске.

квалитетом стратегије. Против тога новог појма не би се имало шта рећи, кад у себи не би садржао и негацију људских квалитета као код Лидел Харта¹⁷⁾. Оправданији је појам материјална битка, али то не спада овамо. Што је значајније, рат је толико дубоко задро у све области људског друштва, да се почело говорити и о *тоталном рату*. Прихватили овај појам или не, за први мах морамо констатовати да смо са првим светским сукобом учинили велики скок у правцу Клаузевицевог апсолутног рата.

За Лудендорфа је тотални рат управо оно, што је за Клаузевица био апсолутни рат¹⁸⁾. Али, оно што је за Клаузевица била апстрактна идеја, за Лудендорфа је конкретна стварност. Од Клаузевица је Лудендорф прихватио само идеју да је рат акт силе којом се противник потчињава сопственој вољи и да је његово једино средство бој и битка. Све остале Клаузевицеве резултате, све његове резерве којима ограничава свој апсолутни рат, Лудендорф одбацује као штетне. Време је прошло — каже он, када се могло говорити о разним облицима рата, о његовом слабијем или јачем интензитету зависно од политичких мотива. У рату противници настоје да униште један другог. Отуда се у рату до крајности напрежу све психичке и материјалне снаге народа. Отуда су дозвољена сва средства, споља и унутра. Не важе ни међународне конвенције, ни обичаји. Рат се не објављује, он настаје нагло као вихор. Рат води војсковођа, коме је потчињена апсолутно сва државна активност. Води га само офанзивно на решавајућем фронту у низу битака, које деле мање или веће паузе. Одбрана је појава само помоћних фронтова. Никаквог другог рата он не познаје. По њему, Швајцарска не може уопште да води рат, јер тотални рат тражи да се непријатељ потуче, а она то не може учинити, него мора да сачека да неко други то учини за њу!

Таква радикална гледишта о рату стоје усамљена у војној литератури. И други су, додуше, помињали тотални рат, али без одређеног смисла, просто као модерни рат који напреже све државне активности. Добро је, стога, да се појам тоталног рата везује за Лудендорфова схватања, ма колико да су једнострана и настрана, јер тиме добија одређенији садржај. Иначе, практично се не може замислити тотални рат који би значајно оно што му казује наслов; то би био Клаузевицев апсолутни рат.

Лудендорфов тотални рат настао је, логично, из погрешно схваћеног претходног рата, из уверења да би Немачка решила светски рат у своју корист силом оружја само да се јаче напрегла и да се савсвим подредила вољи војсковође (Лудендорфа). Таква гледишта су довела до закључка да ће реванш сигурно успети, да ће се идући рат решити оружјем на ратишту само ако се немачки народ буде чвршће стегао. Те идеје су ушле у основу националсоцијалистичког „Вјерују“. На другој страни се рат, дотле легално средство у међудржавним односима, ставио просто ван закона. То је смисао Бријан — Келоговог

¹⁷⁾ Liddell Hart, The Revolution in Warfare, стр. 32.

¹⁸⁾ E. Ludendorff, Der totale Krieg, Минхен, 1936.

пакта. Неки су склони да у њему виде само покушај да се овековечи подела света у корист задовољених држава. Има и тога, али то није све. Широке масе истински су чезнуле за миром. И данас се многи сукоби процењују кроз призму светког мира¹⁹⁾.

III

Нацистичку стратегију видимо најбоље на делу, у Другом светском рату. Она је средство политике као никад дотле у новој немачкој историји. Ступа у акцију тек када су исцрпена сва остала средства. Стратегија се хармонично уклапа у остале манифестације политике. Тотална моћ шефа државе је јемство за јединство државне акције. Стратегија, схваћена и овде као организација и употреба оружане силе, носи у прво време рата јасан печат државне политике: отсудност, брзина, терор и ризик од кога би устукнуо и Лудендорф, дотле највећи хазардер међу војсковођама новије војне историје. Ове четири карактеристике спојене су у популарни појам *муњевити рат*.

Одувек се тежило кратком рату и увек је краatak рат давао нарочити сјај слави победиоца. Сетимо се Цезаровог поноситег извештаја Сенату после битке код Зелле: *Veni, vidi, vici*. Наполеонов поход 1806 запањује и данас брзином којом је изведен. Али тек прве операције Другог светског рата назване су муњевитим. Не објашњавају се општом немачком надмоћношћу, већ посебном надмоћношћу мотомеханизованих трупа и тактичке авијације, а још више њиховом смелом и безобзирном употребом. Мотомеханизованих дивизија није било много, али су биле неочекивано ефикасне и одлучујуће. Шест таквих дивизија приписују себи лавовски део у обарању Пољске у року од три недеље, док је свега десет дивизија идуће године одиграло сличну улогу у такозваној бици за Француску. Ни у једном ни у другом случају није ни било великих битака нити великих губитака. Било је више оператике него тактике. Дубоки продори секли су комуникације, изоловали јединице, дезорганизовали читав командни систем и цивилну управу, изазивали панику. Али та врста надмоћности, ма колико да је у међувремену била порасла, није била довољна да савлада Велику Британију. Репризу успешног муњевитог рата видимо тек 1941 на Балкану. Овде по последњи пут, јер се наредни покушај ускоро сломио пред Москвом²⁰⁾. Неки кажу да би муњевити рат и овде имао успеха, да би продро до Москве, да није Хитлеровом вољом ослабљена Централна група армија за љубав битке код Кијева, која је била више за око него за исход. Са истим толиким оправдањем могли бисмо рећи да је 27 март довео Немце за пуних пет недеља ближе зими, том великом непријатељу муњевитих операција. Али, главни разлог овом немачком неуспеху треба тражити у односу снага, који сада није више одговарао муњевитој стратегији.

¹⁹⁾ Е. Кардељ, *ibidem*.

²⁰⁾ Стратегиска концепција за напад на Русију види се најбоље из Хитлерове директиве бр. 21 од 18 децембра 1940. (*Нирнбершки процес*, француско издање, том XXVI, стр. 47—52).

Код муњевитих операција није пресудна брзина којом се са-влађује простор. Наполеон је 1812 са много споријим транспортним средствима стигао до Москве много брже него Немци 1941, па нико није назвао његов поход у Русију муњевитим. Нису битни ни резултати. Значајније мерило је карактеристика стратемиског дејства проучена кроз одбранбене могућности противника. Зато је поучније да се операције у Русији 1941 упореде са мучним фронталним потискивањем Руса 1915 после пробоја код Горлица.

Стратемиски препад је био обично увод у муњевити рат. Средствима за која се у најмању руку може рећи да нису дозвољена ни у међународним односима, жртва се заваравала до последњег тренутка, да би била одједном брутално нападнута без објаве рата. Требало је да се противник парализује психички и материјално још у самом почетку.

Немачка је 1939 кренула да овлада Европом са концепцијом муњевитог рата, којој је подесила своју политику, економију и оружане снаге. Задобивши велику предност у наоружању, сматрала је да ће кратким и снажним ударцима редом оборити све своје противнике. Уосталом, за њу је то био једини пут ка европској хегемонији. Али у томе није успела. Морала је затим да прихвати дуги рат изнуравања за који није била спремна. Иако Немачка није успела да муњевитим ратом постигне свој крајњи циљ, ипак морамо признати да је њиме постигла врло велике стратемиске резултате²¹).

На супротној страни готово није било концепција о карактеру рата. Француске инструкције и правила из 1939 наглашавали су у принципу да се само офанзивом могу постићи решавајући резултати, али су офанзиву условљавали довољним средствима којих није било. Дефанзиву су дефинисали као привремену одлуку команданта који није у стању да предузме офанзиву. Противофанзиве се придавао велики значај. Све је то било толико широко да је могло оправдати сваки поступак. О такву доктрину не би се огрешио ни Фабије Максим Кунктатор ни Теренције Варон. Ипак, она није била ни у каквом складу са државном политиком. У Француској се будући европски рат схватао само као непосредна одбрана националне територије. Мажиновљева линија је конкретизација таквог гледања на терену. Али се ни у томе правцу није ишло до крајњих консеквенција. Белгиска граница, та главна инвазиона капија Француске, није утврђена. После искуства из 1914 не може се претпоставити да су се Французи ослањали на неутралност Белгије или на њену одбранбену способност. Биће вероватније да су желели канализовати немачку офанзиву преко Белгије да би је сломили *стратемиским дочеком* у кла-

²¹) О муњевитом рату постоји многобројна литература. Можда су најбоља она војноисториска дела која га показују у пракси. Од интереса су, свакако, и специјална дела, као: *A. Burne, Strategy in the Second World War; Guderian, Die Panzertruppen; F. O. Miksche, Blitzkrieg*, као и низ чланака које је *L. Farago* издао под насловом *The Axis Grand Strategy*. Многобројни чланци у Ратнику 1939 и 1940 године показују како се муњевити рат код нас схватио у времену када се појавио.

сичном маневарском стилу. Али ни за такву акцију француска војска није била ни наоружана, ни опремљена. Да пометња буде већа, Француска је пошла у рат са офанзивним стратeгиским циљем, да удари на Немачку која је реметила *status quo* у Источној Европи. Контрадикције између задатака и могућности нису могле бити веће. Из њих се француска војска није могла извући. Када је Немачка напала Пољску, она није могла учинити више од симболично офанзивног геста, а у јуну 1940 се сломила у Белгији у циновској сусретној бици. Али и да није упала у Белгију, није вероватно да би француска војска у дефанзивном ставу на белгиској граници могла спречити немачки пробој.

Вековима је Енглеска имала своју специфичну ратну доктрину: флотом, јачом од комбинације двеју најјачих флота иза ње, сачувати метрополу, прекоморске поседе и поморске комуникације и не дати да ма која велика сила овлада европским континентом, а поготову Белгијом и Холандијом, да не би послужиле као отскочна даска за инвазију Британских Острва. У томе циљу је Енглеска слала на Континент своје експедиционе корпусе. У Првом светском рату британски експедициони корпус у Француској достигао је милионске цифре. Али после тога рата стратeгиска ситуација Енглеске није била више тако проста. Додуше, она је сачувала апсолутну поморску превласт око својих матичних острва. Појава моћније америчке флоте није изменила ништа у томе због идентичних политичких циљева, већ је чак и ојачала положај Енглеске на Далеком Истоку. Али је дошла авијација, која је пренела рат у трећу димензију, као и мотомеханизованог средства која су обећавала да ће се убудуће избећи кржаве фронталне битке Првог светског рата. Почело се веровати да није потребно уништити главне непријатељске снаге на бојишту, као што се уз толике губитке тежило у Првом светском рату, пошто се сматрало да ће оклопне снаге нанети одлучујуће ударце комуникацијама и командним центрима непријатељске војске, а авијација цивилним центрима непријатељске позадине. Али до Другог светског рата није учињено много да се искује инструмент за такве стратeгиске концепције. Флота и авијација су једва спречиле инвазију, бомбардерска авијација у почетку није била у стању да озбиљно удара по непријатељској позадини, а слаб експедициони корпус није могао да спречи слом Француске.

Југословенска војска из априла 1941 са својом опремом и наоружањем није се много разликовала од српске војске 1914 године, а исте су биле и њихове стратeгиске концепције. Према непријатељским оклопним клиновима, који ће смело надирати главним комуникацијама брзином од 20 км на час, предвиђало се постепено повлачење које се могло изводити брзином од 20 км на дан, као пред Колубарском битком или 1915 године. А офанзива према Албанији, предвиђена без садејства авијације, без моторизованог транспорта и друге модерне технике, по концепцији и припремама није се много разликовала од продора српске војске на Јадранско Море 1912. Снаге

ангажоване против Албаније нису биле ни у каквој сразмери са ширином нападног фронта и јачином одбране, а још мање са временом које је могао да створи одбранбени фронт према Бугарској. Већ другог дана рата позадина највећег дела офанзивног фронта се потпуно сломила²²⁾.

Упоређење између 1914 и 1941 наводи нас на још један закључак. Српске дивизије 1914, па чак и оне другог позива, биле су по опреми и наоружању готово равноправне оперативним дивизијама великих сила. Нешто слабија ватрена снага и слабија обмундировна спрема српских дивизија није мењала ту чињеницу. Сиромашна аграрна Србија могла је, дакле, да створи финансиска средства за набавку савременог оружја и спреме у иностранству, јер сопствене индустрије готово није ни имала. Али, између два светска рата модерна ратна техника постала је толико сложена и скупа, да се њоме могао потпуно снабдети само онај који ју је и производио. Отуда у Другом светском рату толике разлике у наоружању и опреми индустријских великих сила према другим државама. То није погодило само мале државе него и јаче индустријске земље, као на пример Француску која се за рат 1914 могла још опремити из сопствене индустрије. Али то не значи да је слабије оружје морало да падне на колена пред јачим. Требало је само наћи одговарајуће стратешке концепције, као што су нађене у Народноослободилачком рату. У историји можда никад није било толико разлике у односу снага. Ипак су нађене погодне стратешке форме. Први Билтен, од 10 августа 1941, ставља у дужност партизанским одредима оно што је тог тренутка било могућно. Касније, како се рат развијао, мењао је и свој стратешки карактер, чије главне етапе обележавају саветовање у Столицама, стварање Народноослободилачке војске и Југословенске армије²³⁾. Стратешка Народноослободилачког рата припада категорији изнуравања све до пред крај, када је однос снага допуштао решавајуће акције.

Узалуд ћемо код Руса 1941 тражити тако јасне концепције о карактеру рата као што су их имали 1708, 1812 или 1914. Петар I и Кутузов су пред изразитом непријатељском надмоћношћу свесно ставили простор у службу своје стратегије, а творци руског ратног плана 1914 су замислили да ће упасти у срце Немачке као усов, огромном фалангом од неколико десетина дивизија, која ће све однети пред собом. Ничег сличног није било 1941. Из догађаја 1941 види се само дефанзиван став, али се не може закључити да се предвиђало планско повлачење у унутрашњост земље, јер је сувише тупа жртвовано од границе до Москве, нити да је постојала намера да се пружи отпор

²²⁾ О Априлском рату види: М. Зеленика, О обостраним ратним и почетним операциским плановима у рату Југославије априла 1941. („Војно дело“, бр. 5/1950 и бр. 4/1951); А. Бољевић, Југословенско ваздухопловство у рату априла 1941. („Војно дело“, бр. 1/52).

²³⁾ Зборник докумената и података о НОР-у југословенских народа, том II, стр. 11, 71, 195 и 623.

на некој линији на граничном појасу, јер изразитих утврђених линија није ни било. Као да је немачки напад дошао изненадно, док се још није ни знало како да се дочека.

Јапан је у децембру 1941 дао савршен пример стратeгиског препада. Напад на Перл Харбор из чиста мира је одједном изменио однос снага на Пацифику. Сва јапанска стратегија била је управо заснована на том препаду. Под заштитом тако стечене поморске надмоћности, која се на други начин не би могла постићи, уз коју је ишла и ваздухопловна надмоћност изграђена још у миру, требало је заузети све што се на Пацифику и Индиском Океану могло уграбити. А затим? Да ли је Јапан рачунао с тим да ће стеченим позицијама, које су за више хиљада километара повећале обим његовог дотадашњег одбранбеног круга, моћи да задржи противофанзиву држава са толико надмоћнијим ратним потенцијалом, или се надао да ће његове почетне победе довести до споразумног мира? Такве наде, ако их је било, нису биле реалне, да не кажемо да су биле наивне. Неочекивани јапански успеси су само пореметили англосаксонске планове. Није, дакле, претерано рећи да се Јапан бадио у велики рат а да није утврдио каквом ће га стратегијом добити²⁴).

Други светски рат имао је изнуравајући карактер у Европи и Азији. Као и у претходном, победила је страна која је располагала већим људским резервама и већом и бољом материјалном продукцијом. Овога пута дубље се захватило и у једно и друго. Они који модерне светске ратове воле да називају тоталним нашли су да је Други био „тоталнији” од Првог, као да се апсолутни појмови могу градити. Али они имају право када кажу да је у Другом светском рату било много више напора, више свирепости, више крви и више разарања. Али не подједнако, јер су се неке земље јаче напругнуле а неке су више претрпеле. Колико је Клаузевиц био далеко од истине када је тврдио да су ратови образованих народа мање крвави и уништавајући!

Изнуравајући карактер Другог светског рата види се јасније тек у другој његовој половини, када је муњевити рат био већ изгубио дах. Али то не значи да га је јача страна отада механички добијала. Било је и надаље много места за маневар, битке, таленат, смелост и храброст. Карактер изнуравајућег рата изражавао се више утакмицом ко ће дићи веће и боље војске и снабдети их бољим материјалом. Јача страна је затим тражила битку. Она је била у офанзиви, а слабија у дефанзиви. Тући непријатељску војску био је главни стратeгиски циљ рата. Усто, било је и пропаганде, економске блокаде и систематског бомбардовања позадине. Неки тврде још и данас да би се самим бомбардовањем дошло до победе без великих копнених битака, само да је изведено у већим размерама, другим речима да је бомбардерској авијацији уступљен већи део продуктивне моћи. Теориски се може прихватити да би све интензивније бомбардовање позадине нај-

²⁴) Видети: James Lea Cate, *Establishment of the Fundamental Bases of Strategie (Military Review, новембар 1948)*.

зад сломило Немачку, под претпоставком да се савезничка продуктивна надмоћност слободно развијала, без инцидената. Али је сигурно да би онда рат трајао дуже. Када не би била притиснута на копну, Немачка би свакако боље организовала своју ваздушну одбрану, па би издржала дуже. А у дугом рату крију се свакојаке опасности и изненађења. Обе су стране биле на трагу атомској бомби, па се није могло знати која ће пре успети. Било је и других великих интереса, првенствено социјалних, да се рат оконча што пре, а то се могло учинити само уништењем противничке оружане силе. Јапан није капитулирао пред атомском бомбом или због руске интервенције, него због тога што су му дотле биле потпуно уништене морнарица и авијација. Атомска бомба и Руси су само превршили меру.²⁵⁾

Па ипак, рећи ће се, Други светски рат се завршио обарањем противника као никад дотле у историји. То је тачно, али циљ и исход нису битни за оцену стратемиског карактера рата. У самом почетку се знало да ће рат бити дуг и крвав и да ће се завршити обарањем фашизма. Енглеска је годинама водила изнуравајући рат против Наполеона, па тај његов карактер не може да демантује слом код Ватерлоа. Рат изнуравања може, али не мора, да се заврши коначним ударом, нити се мора водити до коначног исцрпљења. Корејски рат је типичан пример и за једно и за друго. Он је такође и пример како се на северној страни, у почетку, олако схватио муњевити рат, и колико су на јужној страни биле јаке тенденције да се стратегија изнуравања претвори у стратегију обарања.

Прошди рат је добијен садејством сва три вида оружане силе, али се многим чини као да је авијација одиграла главну улогу, не толико својим сразмерним учинком колико тенденцијом, која се не може спорити, да се од почетка па до краја све више пробијала у први план, не само на стратемиском, него и на оперативном и тактичком пољу. Наводе се често она три узрока, којима је Рундштет објаснио немачки пораз на Западу: 1) дезорганизација железничке мреже у Немачкој и Француској бомбама из ваздуха; 2) уништење и парализовање немачког моторног саобраћаја на путевима, такође из ваздуха; 3) стварање нападних коридора, опет из ваздуха. То је, свакако, тачно, али да ли би инвазија континента била уопште могућна без надмоћније савезничке морнарице и без првокласне војске која је у крајњој линији била боља од немачке? Рундштетови разлози доказују само да се фронтални ратови не могу водити без авијације, или, тачније, против јаке ваздушне надмоћности, али могу ли се водити без војске, или без морнарице када захватају читаве континенте? Зар није савезничка превласт на мору дала основни печат прошлом рату, цепајући оружаном дејством на два изолована ратишта, европско и далекоисточно?

²⁵⁾ О резултатима бомбардовања Немачке чују се сада и немачки гласови. Од интереса је чланак *H. Rumpf-a, Die Industrie im Bombenkrieg (Wehr — Wissenschaftliche Rundschau, јануар 1953).*

Други светски рат је имао свој општи стратeгиски карактер, своје опште стратeгиске проблеме, али је у оквиру њих, као у ранијим коалиционим ратовима, свака зарађена држава у свакој његовој фази имала свој властити стратeгиски прапроблем. Друкчије се он постављао Југославији, друкчије Енглеској, а друкчије Бразилији. Друкчији је био у Швајцарској пре слома Француске и интервенције Италије, а друкчији после. То је материја посебних историских студија. Довољно је овде утврдити да нас историско искуство наводи на закључак да карактер рата или основна стратeгиска концепција рата не може бити утврђена за свагда у некој статичној и конвенционалној теорији, нити може бити везана за епохе или ратове, нити за коалиције. Свака држава ствара своју концепцију и може да је створи у ма каквој ситуацији се нашла. Из ње ничу ратни план, почетни и доцнији операциски планови, као плод стварних потреба и могућности, с тим што их она стимулише и усмерава. Недостатак основне стратeгиске концепције ничим се не може надокнадити, а нејасне и погрешне концепције могу изазвати непоправне катастрофе.

У ИЗДАНЈУ „МАЛЕ ВОЈНЕ БИБЛИОТЕКЕ“

izašla je iz štampe knjiga pukovnika

BRANKA BOROJEVIĆA

O MORALNOM VASPITANJU U ARMJI

sa predgovorom general-potpukovnika

OTMARA KREAČIĆA

◆ CENA KNJIZI JE 80 DINARA ◆